ที่มาของการใช้ยาควินินป้องกันไข้จับสั่น

ต้นซิงโคนา

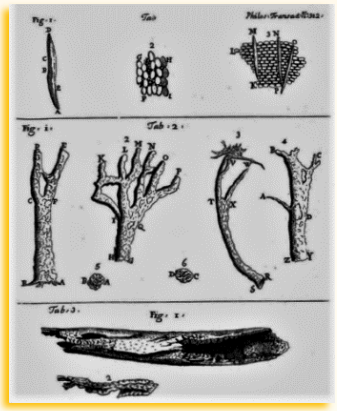

เปลือกต้นซิงโคนา

โรคมาลาเรีย (Malaria) หรือที่เรียกว่า ไข้จับสั่น ไข้ป่า ไข้ป้าง ไข้ร้อนเย็นหรือไข้ดอกสัก คำว่า “mal aria” มาจากภาษาอิตาลี แปลว่า อากาศไม่ดี เนื่องจากในสมัยโบราณเชื่อกันว่าโรคนี้เกิดจากอากาศที่ไม่ดี ก่อนที่จะค้นพบเชื้อโรค โรคนี้มียุงก้นปล่องซึ่งเป็นพาหะ เกิดจากการติดเชื้อที่เรียกว่า Plasmodium อาการทั่วไปคือ มีไข้ อ่อนเพลีย อาเจียนและปวดศีรษะ ในรายที่รุนแรงอาจทำให้ตัวเหลือง ชัก โคม่าหรือเสียชีวิตได้ การระบาดของโรคมาลาเรียจะพบในประเทศที่มีภูมิอากาศร้อนชื้น ประเทศในเขตร้อนและกึ่งเขตร้อน โดยพบในทวีปแอฟริกามากที่สุด นอกจากนี้ยังพบในทวีปอเมริกากลาง อเมริกาใต้ เอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมทั้งประเทศไทยด้วย แหล่งระบาดของโรคมาลาเรียในประเทศไทยจะอยู่ตามจังหวัดแถบชายแดน โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นภูเขาสูง ป่าทึบ และมีแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งแพร่พันธุ์ของยุงก้นปล่อง บริเวณที่พบผู้ป่วยมาลาเรียจำนวนมาก ได้แก่ ชายแดนไทย - กัมพูชา ชายแดนไทย - เมียนมา และชายแดนไทย - มาเลเซีย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถือได้ว่าเป็นยุคที่รุ่งเรืองยุคหนึ่งมีผู้คนมากมายเข้ามาอยู่อาศัย เนื่องจากไม่มีการกีดกันชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยและยังให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ทั้งยังเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าขายกับนานาชาติด้วย การเข้ามาของชาวตะวันตกทำให้วิชาความรู้ในแขนงต่าง ๆ อย่างความรู้ด้านการแพทย์จากต่างชาติทั้งการรักษาและยาหลายชนิดถูกถ่ายทอดสู่สังคมสยามในเวลานั้น รวมไปถึงเรื่องของการรักษาโรคมาลาเรียด้วย มีหลักฐานว่ามีการใช้เปลือกต้นซิงโคนารักษาอย่างแพร่หลายในยุโรปมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ตาม “จดหมายเหตุลาลูแบร์ราชอาณาจักรสยาม” เอกสารที่เขียนขึ้นโดย มองซิเออร์ เดอลาลูแบร์ราชทูตที่เดินทางมาพักในสยามในช่วงปี พ.ศ. 2230 – 2231 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวถึงความเป็นอยู่ของชาวสยามว่าถึงแม้จะดูรุ่งเรืองแต่สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านกลับไม่ค่อยสะอาดมากนัก เพราะเหตุนี้จึงทำให้เกิดโรคภัยให้เห็นอยู่ทั่วไปและมีการกล่าวถึงไข้จับสั่นไว้ว่าเป็นโรคภัยไข้เจ็บของชาวสยาม

ก่อนที่ลาลูแบร์จะเดินทางมาสยาม ราว ๓ - ๔ ทศวรรษ เป็นยุคที่ชาวตะวันตกค้นพบว่าเปลือกต้นซิงโคนาสามารถรักษาโรคไข้จับสั่นได้ ดังมีบันทึกของชาวสเปนเรื่องการใช้เปลือกของต้นซิงโคนามารักษาอาการไข้จับสั่นของชาวพื้นเมืองในเปรูช่วงที่สเปนเข้าไปยึดครอง (ราวคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง คริสต์ศตวรรษที่ 19) ก่อนจะหาวิธีสกัดเป็นยาควินินและเผยแพร่ความรู้นี้ไปทั่วโลก

โรคมาลาเรียได้สร้างปัญหาด้านสาธารณสุขของไทยมาโดยตลอด เนื่องจากคนไทยไม่ค่อยยอมรับการรักษาตามแบบตะวันตก ซึ่งเรื่องนี้มีบันทึกเอาไว้อย่างละเอียดในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์เดอร์ (Bangkok Recorder) หนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรกที่หมอบรัดเลย์และคณะมิชชันนารีริเริ่มทำขึ้น มีการบอกถึงเทคนิคและวิธีการรักษาโรคไข้จับสั่นเน้นไปที่การใช้ยาสมัยใหม่คือ ควินิน ที่นำเข้ามาขายและแจกจ่ายโดยมิชชันนารี ในเล่ม 1 ธันวาคม พ.ศ. 2387 การรักษามาลาเรียด้วยยาควินินในสมัยนั้น แม้จะเป็นที่รับรู้กันอย่างแพร่หลาย แต่แทบจะไม่ได้รับการยอมรับจากคนไทยเลย มีเพียงกรมหลวงวงศาธิราชสนิท แพทย์แผนไทยคนแรกที่นำยาควินินมาใช้แต่ต้องไม่ให้คนไข้รู้ด้วยการใช้ยาไทยหุ้มยาควินินไว้ ทำเป็นยาเม็ดแก้ไข้จับสั่น ปรากฏว่าผลการรักษาได้ผลดีจนเป็นที่เลื่องลือเรื่องยาเม็ดแก้ไข้จับสั่นนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับแรมทอดพระเนตรสุริยุปราคาเต็มดวงที่บ้านหว้ากอ ตำบลคลองวาฬ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2411

โรคมาลาเรียเกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏในตำรายาจารึกที่วัดพระเชตุพนได้บรรยายถึงโรคกษัยบางลักษณะไว้ว่า ผู้ป่วยจะมีม้ามโต มีไข้สั่นเป็นเวลา กายซูบผอม ผิวเนื้อเหลือง แพทย์แผนโบราณเรียกผู้ป่วยไข้จับสั่นว่า “ไข้พิศ” โรคมาลาเรียเป็นที่รับรู้มากขึ้นจากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงเสด็จสวรรคตด้วยโรคมาลาเรีย เมื่อพระองค์เสด็จไปประทับแรมทอดพระเนตรสุริยุปราคาเต็มดวง เมื่อวันที่ 10 - 19 สิงหาคม พ.ศ. 2411 ที่บ้านหว้ากอ ตำบลคลองวาฬ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ หลังจากเสด็จกลับทรงประชวรด้วยอาการไข้ สะบัดร้อนสะบัดหนาว ตลอดการประชวรทรงมีพระสติดี มีหมอหลายคนเข้ารักษาแต่อาการก็ยังไม่ทุเลา จนกระทั่งมีการตามตัวหมอแคมป์เบลล์และหมอบรัดเลย์เข้าในวังเพื่อดูอาการ แต่ไม่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าถวายพระโอสถ หมอแคมป์เบลล์กล่าวอยู่เสมอว่า “ถ้าได้เสวยควินินอย่างเหมาะสม พระโรคน่าจะหาย”

ในเวลาต่อมาอาการประชวรกลับยิ่งทรุดลงจนกระทั่งเสด็จสวรรคต ในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 โดยสันนิษฐานว่า พระองค์ได้รับเชื้อมาลาเรียผ่านยุงก้นปล่องที่นำโรคมาจากชาวบ้านที่ถางป่าเพื่อสร้างพลับพลาที่ประทับ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 มีการนำวิธีการรักษาและยาแบบตะวันตกเข้ามาใช้ควบคู่ไปกับการแพทย์แผนไทย มีการนำยาควินินมาใช้ในการรักษาโรคมาลาเรียมากขึ้นและได้ผลดี พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของยาควินินและได้จัดงบประมาณซื้อยาควินินไว้เป็นจำนวนมากเพื่อใช้รักษาโรคมาลาเรียที่ระบาดในขณะนั้น

พ่นดีดีที กำจัดยุง

ปี พ.ศ. 2455 เริ่มการควบคุมโรคมาลาเรียขึ้นในประเทศไทย พบผู้ป่วยและเสียชีวิตจากนี้เป็นจำนวนมาก กระทั่งในปี พ.ศ. 2491 กระทรวงสาธารณสุขได้รับความช่วยเหลือจากองค์การอนามัยโลกและองค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกาเรื่องการควบคุมไข้มาลาเรีย โดยมีโครงการนำร่องที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ สหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือทั้งผู้เชี่ยวชาญ อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ เพื่อจัดตั้งศูนย์มาลาเรียที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2508 กระทรวงสาธารณสุขเริ่มมีโครงการกำจัดไข้มาลาเรียแห่งชาติ มีการฉีด ดีดีที ตามอาคารบ้านเรือนของประชาชน ต่อมาในปี พ.ศ. 2513 โครงการกำจัดไข้มาลาเรียต้องประสบปัญหาอย่างหนักเนื่องจากต่างประเทศได้ยุติการให้ความช่วยเหลือลง ในขณะเดียวกันเริ่มมีรายงานเชื้อมาลาเรียดื้อต่อยาที่ใช้รักษาด้วย ในปี พ.ศ. 2514 องค์การอนามัยโลกจึงได้เปลี่ยนแปลงโครงการกำจัดมาลาเรียเป็นโครงการควบคุมไข้มาลาเรีย ประเทศไทยเริ่มดำเนินโครงการในรูปแบบผสมผสานทั้งด้านการควบคุมและการกำจัดเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ปี พ.ศ. 2518 โรคมาลาเรียถูกจัดให้เป็นโรคสำคัญโรคหนึ่งร่วมกับโรคนำโดยแมลงอื่น ๆ และถูกจัดอยู่ในแผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับที่ 4 เกิดการระบาดใหญ่ของโรคมาลาเรียอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2523 - 2527 เนื่องจากการอพยพหนีภัยสงครามจากประเทศกัมพูชาเข้ามาอาศัยในประเทศไทย ต่อมามีรายงานโรคมาลาเรียระบาดในภาคใต้ในปี พ.ศ. 2528-2530 สาเหตุเกิดจากการอพยพแรงงานเข้ามาบุกเบิกป่าเพื่อทำสวนกาแฟและในปลายปี พ.ศ. 2531 มีการเปิดชายแดนไทยที่อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ทำให้มีแรงงานเข้ามาขุดพลอยจำนวนมาก เกิดการแพร่ระบาดของโรคมาลาเรียและมีผู้ป่วยจำนวนมาก ที่สำคัญคือพบเชื้อมาลาเรียที่ดื้อยาทำให้ต้องเปลี่ยนนโยบายมาใช้ยารักษามาลาเรียตัวใหม่ซึ่งได้ผลดีมาก สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคมาลาเรียทั้งประเทศเริ่มลดลงเรื่อย ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 การเสียชีวิตจากไข้มาลาเรียมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง แต่ยังพบการระบาดเฉพาะพื้นที่ในบางจังหวัดแถบชายแดนและภาคใต้

อ้างอิง

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. **ปกิณกะคดี 100 ปี การสาธารณสุขไทย เรื่อง การควบคุมการระบาดของไข้มาลาเรีย** (หน้า 197-198). นนทบุรี : บริษัท หนังสือดีวัน จำกัด, 2561.

ขวัญชาย ดำรงขวัญ. **UNSEEN กรมควบคุมโรค...เส้นทางประวัติศาสตร์และความทรงจำ เรื่อง เส้นทาง 84 ปี จากหน่วยควบคุมไข้จับสั่น...สู่สำนักโรคติดต่อโดยแมลง** (หน้า 89-109). กรุงเทพฯ : นิวธรรมดาการพิมพ์, 2559.

ชาติชาย มุกสง และคณะ. **ประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของโรคมาลาเรียในประเทศไทย**, [ออนไลน์]. (2545) แหล่งที่มา: http://irem.ddc.moph.go.th/uploads/book/5bbebc3939d73.pdf[1 มิถุนายน 2565]

นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. “เรื่องเล่าของเหล้ายา” ใน **สุขศาลา** 6, 22 (กรกฎาคม 2557): 77-78.

พลรัตน์ วิไลรัตน์, ศรัย หลูอารีย์สุวรรณ. **มาลาเรียในประเทศไทยในอดีต**, [ออนไลน์]. (2545) แหล่งที่มา: http://legacy.orst.go.th/wp-content/uploads/royin-ebook/94/FileUpload/540_7833.PDF[1 มิถุนายน 2565]

แสงทอง จันทร์เฉิด. **เส้นทางต่อสู้ของมาลาเรีย ในประวัติศาสตร์ไทย**. นนทบุรี: กองนวัตกรรมและวิจัย กรมควบคุมโรค, 2562.

ที่มาภาพ

ภาพที่ 1–2: แสงทอง จันทร์เฉิด. **เส้นทางต่อสู้ของมาลาเรีย ในประวัติศาสตร์ไทย** (หน้า 56-57). นนทบุรี: กองนวัตกรรมและวิจัย กรมควบคุมโรค, 2562.

ภาพที่ 3: แสงทอง จันทร์เฉิด. **เส้นทางต่อสู้ของมาลาเรีย ในประวัติศาสตร์ไทย** (หน้า 77). นนทบุรี: กองนวัตกรรมและวิจัย กรมควบคุมโรค, 2562.

ภาพที่ 4: กองสุขศึกษา หอจดหมายเหตุสาธารณสุขแห่งชาติ